

„Светът от вчера“ – видян през катастрофата от 1939 година
Усещанията за застрашена Европа в културата и литературата на България,
Украйна, Полша и Чехословакия

Научна монография

Част I

[Рецензия]

Предложена е колективна монография със сериозен културноисторически залог и концептуален заряд. У нас тя е първо по мащаба си изследване върху разностранните културни и литературни рефлексии за надвисналата заплаха преди началото на Втората световна война. В труда не само се реконструира общоевропейската криза, но и се полага широк контекст за осмислянето на нашия национален опит отвъд идеологическите шаблони, в които той неведнъж е бил полаган.

Трудът се състои от три части, всяка от които е снабдена с увод, библиография и резюме на английски, в общ обем от 362 компютърни страници. Първата част е посветена на една от европейските столици – Виена – и е написана от Михаил Неделчев и Младен Влашки. Автори на втората част върху полския опит с войната са Маргрета Григорова и Венеса Начева, а третата част, осмисляща кризата на украинците в годините около 1939, е дело на Остап Славински и Владимир Колев. Още тук е мястото да се акцентира върху идейната съгласуваност и композиционна съответственост на разделите, които придават цялост и единност на колективния труд.

Ще се спра върху три тематично-идейни акцента в научната монография, които бих определила като особено приносни и чрез които се интерпретират различни разклонения на сюжета за апокалипсиса на Европа.

На първо място бих споменала стремежа на авторите да **разширяват културно-историческите контексти**. И тук става въпрос не само за желание да се начертае културната география на кризата, но най-вече да се **открият различните синхронизации в историческия опит на отделните национални общности**. Зачатъкът на катастрофата от 1939 в монографията се полага в годините на Първата световна война. Не е случайно, че трудът започва тъкмо с Виена, с големите умове и идеи, които се засрещат малко преди и малко след Първата световна война, с постъпателната културна стагнация, в която тази културна столица на Европа изпада с настъплението на Хитлер. За да се представи турбулентната историческа и културна ситуация в Полша, часовникът също се връща назад към Първата световна война, където е началото на онези

изключителни политически и идеологически напрежения, които през 1939 г. превръщат тази славянска държава в „окото на бурята“. Авторите на частта, посветена на украинската криза, също поглеждат ретроспективно назад към времето на Украинската народна република (1917–1920) и към трагедията от времето на Гладомора, за да очертаят големите каузи пред украинските интелектуалци.

Вторият тематично-идеен фокус на колективната монография може да се открие в назоваването на **споделеното усещане за приближаващ колапс**, на нагнетяващата се тревога в цяла Европа. Изследователите търсят езиците (литературни и не само), чрез които интелектуалците изговарят своите мрачни предчувствия. Знаков в това отношение е епистоларният разговор между Айнщайн и Фройд от 1932 г., в който като че е синтезиран столетният опит на хуманизма да опитоми човешкия нагон и тъжното знание, че това няма как да се случи, а масовото убийство няма как да се избегне. Този интерпретативен сюжет е разгърнат в частта „Полската Касандра и литературата“ с анализите на текстове на Антонин Слонимски, Мария Павликовска-Ясножевска, Виткаци и др. Предусещането за непредотвратимата катастрофа е изречено и от украински автори като Богдан Игор Антонич, Святослав Гордински, чиито текстове са разгледани в частта „Тръбите на последния ден“: предчувствието за катастрофа в творчеството на поетите от либералния лагер“.

Вижда се как в трите обхватни културноисторически разказа за виенския, полския и украинския опит авторите създават окрупнена картина не просто за историческата, а за цивилизационната, за менталната драма, пред която е изправена Европа през 1939 г., като при това обаче изследователите нито за момент не изпускат от внимание детайла, прецизно и професионално привеждат и анализират литературни и културни факти, художествени текстове, индивидуални житейски решения. Затова, съвсем не на последно място, като съществен принос на научната монография бих отккрила вглеждането в **съдбите на интелектуалците** във времето на кризата. В книгата се начертават географските и идейни траектории, чрез които се трасират интелектуалните пътища на Европа около 1939 г., но и в последващите няколко десетилетия. Представят се различните, в повечето случаи трагични съдби на големите умове, обединени в определен момент от живота си от топоса Виена – Томас Ман, Теодор Адорно, Лудвиг Витгенщайн, Йозеф Рот, Стефан Цвайг и др. В Полша редица интелектуалци умират във войната, някои (от еврейски произход) попадат в лагерите, трети се самоубиват или емигрират (като Юлиан Тувим, Ян Лехон, Кажимеж Вежински). Част от украинците също търсят своите пътища извън границите на държавата (Олег Олжич, Олена Телиха, Наталя Левицка-

Холодна), а други продължават неуспешно да отстояват нуждата от независимост във все по-сложния политически контекст. Така драматичните човешки пътища и трудно отстоявани каузи на европейските интелектуалци във времето преди и на Втората световна война се превръщат в своеобразна квинтесенция на огромната човешка трагедия, реализирала се в годините на най-големия крах на крехкия европейски хуманизъм.

Колективната монографията „Светът от вчера“ – видян през катастрофата от 1939 година. Усещанията за застрашена Европа в културата и литературата на България, Украйна, Полша и Чехословакия“ е резултат от дълготрайни проучвания върху европейската културна и литературна история. Бих казала, че със своята обхватност, задълбоченост и ерудирани наблюдения трудът се превръща в **приносен влог за науката не само в национален, но и в международен контекст**. Предвид изложените достойнства на **изследването с пълна убеденост препоръчвам** на Научния съвет на Института за литература към Българската академия на науките да подкрепи съвременното издаване на монографията от Издателския център „Боян Пенев“.

.....
Доц. д-р Надежда Стоянова

05.05.2024

гр. София